

بررسی عناصر تصویری در مطبوعات فارسی زبان اروپا

کاووه فرنگستان، ایرانشهر

♦ م. طاری

مقدمه

هنگامی که صفحات مجله یا روزنامه‌ای را ورق می‌زنیم با حجم انبوهی از اطلاعات، یافته‌ها، تحلیل‌ها و دیدگاه‌ها آشنا می‌شویم، تنوع مطالب موجود در یک شماره از مجله یا روزنامه، جذابیت فوق‌العاده‌ای را ایجاد می‌کند. اخبار، گزارش‌ها، مصاحبه‌ها، تحلیل‌ها و... هر یک مخاطبی را برای خود داشته و توجه جست‌وجوگری را به خود جلب می‌کند. در این میان، عناصر تصویری یک نشریه جایگاه ویژه‌ای دارند. آرم‌ها، عکس‌ها، نقاشی‌ها و... می‌توانند کمک مناسبی برای جلب مخاطبین بیشتر باشند. بدین لحاظ مقوله «عناصر تصویری» در مطبوعات، یکی از ارکان آنها محسوب می‌شوند. اهمیت این موضوع به گونه‌ای است که در تحقیقات و پژوهش‌های حوزه «تاریخ مطبوعات» می‌باید فصلی جداگانه را به بررسی آنها اختصاص داد.

در این راستا و به مناسبت اختصاص این شماره از فصلنامه یاد به بررسی مطبوعات فارسی زبان اروپا (شامل: کاوه، ایرانشهر و فرنگستان) آن‌جا که مورد بررسی قرار گرفته و خلاصه‌ای از نتیجه حاصله به شکل مقاله‌ای تدوین و ارائه می‌شود. این مقاله را می‌توان به عنوان سرآغازی بر بررسی منظم و همه‌جانبه «عناصر تصویری» در مطبوعات گذشته ایران به شمار آورد. باشد که امکان ادامه این تحقیق، مورد توجه پژوهشگران دیگر نیز قرار گیرد.

مجله‌های سه‌گانه «کاوه»، «فرنگستان» و «ایران‌شهر» در یک دوره زمانی حدوداً ۱۰ ساله در برلین-آلمان چاپ شدند. نخستین شماره مجله کاوه به مدیریت سیدحسن تقی‌زاده در ۱۸ ربیع‌الاول ۱۳۳۴ قمری (۵ بهمن ۱۲۹۵) انتشار یافت. مجله «فرنگستان» به همت گروهی از جوانان نوگرای ایرانی در ۱۱ اردیبهشت ۱۳۰۲ (اول ماه می ۱۹۲۴) چاپ شد و بالاخره اولین شماره مجله ایران‌شهر به مدیریت حسین کاظم‌زاده ایران‌شهر در ۶ تیر ۱۳۰۱ انتشار یافت. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های مجلات فوق، به‌کارگیری گسترده عناصر تصویری در آنها است، منظور از عناصر تصویری، تمامی شکل‌هایی در مجله‌های مزبور هستند که به نوعی با متن نوشتاری متفاوت هستند و شامل آرم‌ها، عکس‌ها، نقاشی‌ها، کاریکاتورها، نقشه‌ها، جداول و امثالهم هستند. نتیجه بررسی و پژوهش انجام شده‌را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد:

۱- آرم‌ها

اولین قسمت از بررسی جلوه‌های تصویری در مطبوعات فارسی‌زبان اروپا را به بحث پیرامون آرم‌های موجود در آن جراید اختصاص می‌دهیم. در هر سه نشریه مورد بحث آرم اصلی، حاوی تصاویر زیبایی هستند که هر یک از آنها بیانگر دیدگاه گردانندگان آن نشریه‌ها در مورد روش کار و محتوای هر یک از مجله‌ها هستند.

از «کاوه» شروع می‌کنیم، آرم اصلی کاوه که در تمامی شماره‌های بعدی آن ثابت ماند، نقاشی از حماسه کاوه‌آهنگر است. یکی از مقاله‌های نخستین شماره «کاوه»، اختصاص به توصیف «درفش کاویانی» و قیام کاره‌آهنگر، یافته است، مقاله مزبور نوشته «اوسکارمان» بوده و در ضمن آن، در مورد قیام کاوه‌آهنگر که تصویر آن، بیرق «کاوه» است، چنین آمده است: «کاوه یا کای با کاف عربی، اسم یک شخص داستانی است که بنابر روایات قدیمه ایران، آهنگری بوده از اهل اصفهان که در ایام پادشاه ظالم خارجی ضحاک (آژی‌دهاک) بر وی شوریده و پیش‌رو یک قیام ملی شد که به واسطه آن شورش، آن نسل خارجی را از ایران برانداخت و از نژاد پاک ایرانی، فریدون را بر تخت نشانده و ایران را استقلال بخشید. آنچه در باب این شخص داستانی و سلطنت ضحاک و فریدون در شاهنامه فردوسی و در تواریخ متأخره ایران آمده، معروف عامه است.

بیشتر از شخص این آهنگر غیور ایرانی که هویت او در روایات قدیمه گم و تاریک می‌شود یک اثر جاودانی او در ایران و خارجه شهرت یافته است که وجود آن به دوره‌های تاریخی نیز انتقال نموده و حتی در آثار باقیه، موجود است.

این شاهکار قرون عزت ایران، درفش کاویانی است که نام آن هر ایرانی را یاد از شکوه باستانی و غرور ملی خود آورده و روح زنده و ذلت‌ناپذیر ایران را به خاطرهای آورد.

کاویانی درفش که مانند یک رمز و اشارتی برای برخاستن ایرانی بر ضد دشمنان خود در بالای صفحه این روزنامه پرچم گشوده، برای هر ایرانی تا اندازه‌ای از شعار شاهنامه فردوسی آشناست. ^(۱) (تصویر شماره ۱)

تصویر شماره ۱

آرم مزبور در تمامی شماره‌های بعد مجله کاوه به همین شکل باقی می‌ماند و تنها کادربندی زیر و دو طرف آن در شماره‌های بعدی (از دوره دوم به بعد) عوض شد. در وضعیت جدید دو سمت چپ و راست آرم، دو ستون حاوی مشخصات شناسنامه‌ای نشریه وجود دارد؛ اندازه لوگو کوچک‌تر شده و تاریخ چاپ و هر شماره از نشر به سه گاه‌شمار قمری، یزدگردی و میلادی در دو سوی لوگو و در پایین آرم درج می‌شود. (تصویر ۲) در مورد ماهنامه ایرانشهر، آرم زیبا و مفصلی وجود دارد. این کار اثر کریم طاهرزاده (بهزاد) مقیم برلین بوده که نام و مشخصات خود را در پایه دو ستون موجود در آرم، نوشته است. ستون‌های مزبور، با الهام از ستون‌های تخت جمشید ترسیم شده و حاوی کلیه مشخصات هنری آن است.

تصویر شماره ۲

بر روی دو ستون، طاقی هلالی شکلی تکیه داده که بر روی آن هلالی، تصویر دو فرشته وجود دارد. فرشته با خود تابلویی یا صحیفه‌ای را حمل می‌کند. هر دو آنها رو به سوی مرکز طاق، نگاه می‌کنند؛ جایی که خورشیدی تابان وجود داشته و در آن کلمه «ایرانشهر» یا همان لوگو مجله، نوشته شده است. (تصویر ۳) در فضای بین دو ستون مشخصات شناسنامه مجله به دو زبان چاپ شده است. وجود دو فرشته که همراه با صحیفه‌های

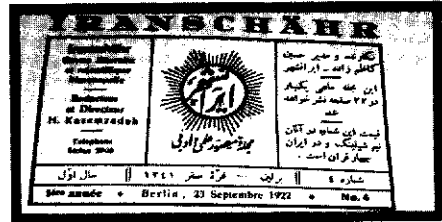
تصویر شماره ۳

رو به «ایرانشهر» دارند، تقلیدی از آرم برخی از جراید عهد ناصری، مظفری و اوایل مشروطیت است.

در آن دوره نیز برخی نشریاتی^(۲۱) وجود داشتند که در آرم آنها فرشتگانی که صحیفی از آسمان به زمین می‌آوردند، ترسیم شده‌اند.

آرم بزرگ شماره اول مجله ایرانشهر، در شماره‌های بعدی آن خلاصه شده و به آرم کوچک‌تری

حاوی خورشید تابان با کلمه «ایرانشهر» در داخل آن تبدیل می‌شود. (تصویر شماره ۴) همان‌گونه که در تصویر فوق مشاهده می‌شود آرم جدید مجله ایرانشهر شباهت زیادی به آرم مجله کاوه در دوره دوم انتشار آن، دارد در اینجا نیز آرم به وسیله دو ستون عمودی در دو طرف و دوردیف نوار نسبتاً پهن افقی در پایین ادامه شده است که در آنها، مشخصات شناسنامه‌ای مجله ایرانشهر درج می‌شود.

تصویر شماره ۴

علاوه بر موارد فوق گاهی در ذیل آرم مجله، علاوه بر دوردیف نوار افقی، توضیحاتی نیز در مورد وجه اشتراک مجله وجود دارد؛ توضیحات مزبور در برخی از شماره‌ها، حذف شده است.

آرم اصلی مجله ایرانشهر در شماره‌های سال‌های اول و دوم آن بدون تغییر تکرار می‌شود ولی از شماره اول سال سوم (بهمن ۱۳۰۳)، آرم مجله ایرانشهر به‌طور کلی تغییر می‌کند. همانند شماره اول سال اول، در نخستین صفحه شماره اول سال سوم نیز، صفحه به‌طور کامل به چاپ آرم جدید، اختصاص می‌یابد. در آرم جدید تصویرهای کوچکی از آثار باستانی ایران در قیل از اسلام (شامل هفت تصویر) در کنار یکدیگر و در ذیل خورشید تابانی آمده‌اند.

لوگویا همان کلمه «ایرانشهر»، این بار به جای اینکه در داخل خورشید باشد، بر روی خورشید قرار گرفته است.

در ذیل تابلو فوق، دو نوار ستون مانند وجود دارد. شکل مستطیلی آن دو نوار، ذهن را از تشابه آنها با ستون‌های قدیمی دور می‌کند ولی با کمی دقت بر روی نوارها، متوجه نقاشی گل‌کاری شده که شباهت بسیار زیادی به کنده‌کاری‌های گل‌بوته‌ای بر روی ستون‌های خرابه‌های بیستون و طاق بستان، دارند. مشخصات شناسنامه‌ای مجله نیز به دو زبان و در فاصله بین دو نوار ستون مانند فوق، درج شده‌اند.

همانند سال‌های اول و دوم، در شماره‌های سال‌های سوم و چهارم، آرم فوق خلاصه شده و تنها شامل مجموعه تابلو و خورشید و لوگو می‌شدند. در ذیل آرم، در دو نوار افقی نسبتاً پهن، مشخصات شناسنامه‌ای مجله شامل شماره، سال و تاریخ انتشار در چهار گاهشماری قمری، یزدگردی، شمسی و میلادی درج شده‌اند. (تصویر شماره ۵) البته در شماره اول از سال سوم

مجله، تنها یک نوار افقی ذیل آرم وجود داشته و در آن تاریخ انتشار مجله، فقط به گاهشماری یزدگردی نوشته شده است.

در مجله فرنگستان که تنها یک سال انتشار یافت، آرم مجله، تصویری از شهر برلین است. یادآوری می‌نماید آرم مجله فرنگستان در صفحه

دوم آن چاپ می‌شد و صفحه اول مجله، حاوی لوگو «نامه فرنگستان» و مشخصات شناسنامه‌ای مجله به دو زبان، بود.

بررسی آرم‌های اصلی: در مقام تحلیل و بررسی آرم مجله‌های «کاوه، ایرانشهر و فرنگستان»، می‌توان به نکات جالب توجهی دست یافت. اگر بر این نکته توافق داشته باشیم که آرم جراید تا اندازه زیادی بازگوکننده دیدگاه دست‌اندرکاران یک جریده و خط‌مشی حاکم بر آن جریده است، می‌توانیم نمونه‌های مناسبی را از آرم‌های معرفی شده، ارائه دهیم. آرم مجله کاوه، بیانگر اندیشه احیای هویت باستانی ایران، در نزد گردانندگان آن نشریه و به‌ویژه سیدحسین تقی‌زاده است. البته اندیشه باستان‌گرایی در قبل از تقی‌زاده نیز در بین ایرانیان وجود داشت ولی با توجه به اکتشافات باستان‌شناسی گسترده‌ای که در اواخر قرن نوزدهم در ایران انجام شد و نیز ظهور مورخین بزرگی همچون نلدکه و کریستین سن در آلمان و اروپای شمالی که آثار زیادی را در تشریح تاریخ باستان ایران به رشته تحریر آوردند، موج باستان‌گرایی در میان اندیشمندان ایرانی و به‌ویژه ایرانیان مقیم اروپا و آلمان، تقویت شد. «کاوه» نام قهرمان ملی ایرانیان است که در جنگ با ضحاک ماردوش که از بین‌النهرین بود، پیروز گشته و موجد و احیاگر عظمت و بزرگی ایران شد.

گردانندگان مجله «کاوه» نیز در همین اندیشه، به احیای ایران باستان از طریق چاپ و انتشار تعداد زیادی مقاله تالیفی و ترجمه‌ای، برآمدند. آمال و آرزوهای آنها از راه یک قیام ملی تجلی می‌یافت. قیامی همچون قیام ایرانیان در عهد باستان به جلوداری «کاوه» یا سرداری «کاوه» مانند.

چنین نگاهی در مجله ایرانشهر نیز وجود دارد. هر دو آرم‌های اصلی ایرانشهر، حاوی عناصری از ایران باستان می‌باشند. این وضعیت در دومین آرم، بیشتر نمودار است. تصاویر آثار باستانی ایران، در کنار یکدیگر چیده شده و تشکیل تصویری از آمال و آرزوهای گردانندگان مجله ایرانشهر (به‌ویژه کاظم‌زاده تبریزی معروف به ایرانشهر) را ارائه می‌کنند. در چارچوب چنین اندیشه و دیدگاهی، شاهد چاپ ده‌ها عنوان مقاله‌های بلند، ترجمه‌های گوناگون، برگزاری مسابقات ادبی و... در وصف شکوه و عظمت ایران قبل از اسلام در مجله ایرانشهر هستیم. اگر به دلایل گوناگونی همچون وقوع جنگ جهانی اول و بحران‌های بسیار شدید سیاسی در ایران طی سال‌های

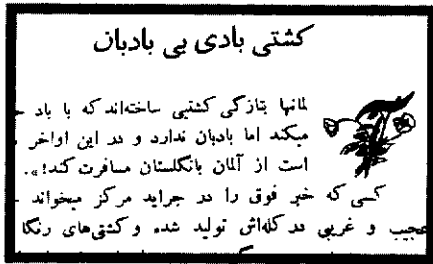
۱۹۱۹-۱۹۱۵، وجه غالب بر مقاله‌ها، اخبار و مطالب چاپ شده در مجله کاوه، مسائل جنگی مربوط به جنگ بین‌الملل اول و نقش ایران در آن جنگ بود؛ ولی در مجله ایرانشهر که از سال ۱۳۰۱ (۱۹۲۲) انتشار آن آغاز شد، باستان‌گرایی وجه غالب و دیدگاه رایج در کلیت مجله بود. چنین است که در تجدید آرم مجله، از آرم اول به آرم دوم، عناصر تصویر باستان‌گرایی ایرانی، شدیدتر می‌شوند. اما مجله فرنگستان در چارچوب دو مجله دیگر قرار نمی‌گیرد. آرم آن مجله تصویری از یکی از شهرهای پیشرفته اروپا (برلین) است. گردانندگان آن مجله، فرنگ و عناصر فرهنگی فرنگستانی را گزینه مناسبی برای برون‌رفت از بحران‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ایران معرفی می‌کردند. تندروی آنها در برخورد با مسائل ایران، نشانی از مشرب فکری و چارچوب نظری دیدگاه‌های آنها در قبال مسائل ایران بود. در تقابل بین دو اندیشه حاکم بر مجله «فرنگستان» و اندیشه حاکم بر مجموع دو مجله «کاوه و ایرانشهر»، طرح‌ها، راه‌حل‌ها و پیشنهادهای مختلفی مطرح می‌شوند. در «فرنگستان» نگاه به حال و دنیای امروزی است و در «کاوه» و «ایرانشهر» نگاه به گذشته دور، گذشته‌ای آنچنان دور که عناصر تشکیل دهنده آن به اساطیر و زندگی اسطوره‌ای بیشتر شباهت داشتند، تا زندگانی اوایل قرن بیستمی می‌باشد؛ عینی‌ترین تعارض بین دو دیدگاه مزبور را می‌توان در آرم‌های اصلی آن نشریات، مشاهده کرد.

آرم‌های فرعی

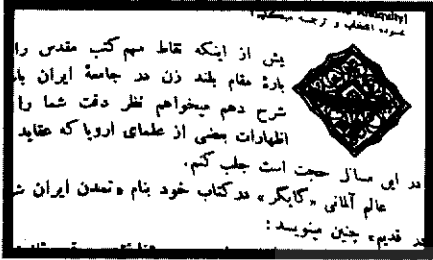
الف) آرم‌های کوچک حروف‌دار: در شماره‌های مختلف مجله ایرانشهر، در ابتدای بعضی از مقاله‌ها، آرم‌های کوچک حروف‌دار زیبایی قرار دارد. تکرار این گونه آرم‌ها، نشان از اصرار صفحه‌آرا و عوامل فنی آن مجله در استفاده از آنها برای زیباتر کردن صفحه‌های مجله، است. هر یک از این گونه آرم‌ها از دو قسمت حروف فارسی و اشکال تشکیل شده‌اند. هر حرف فارسی در وسط یک نقش قرار دارد. کمتر حرفی تکرار شده و به وضوح آشکار است که تلاش دست‌اندرکاران مجله بر آن بود تا از هر حرف تنها یک بار در یک شماره مجله استفاده شود. اشکال آرم‌ها متنوع هستند. از شکل گل و بوته گرفته تا اشکال هندسی هشت ضلعی یا نقاشی زیبای داخل آنها. مجموع هر دو قسمت حرف و شکل در یک آرم معمولاً در یک فضای ۲×۲ سانتی‌متر قرار می‌گرفتند. (مجموعه تصاویر شماره ۶) تمامی حرف مزبور، حرف اولین کلمه آغاز مقاله است. به‌طور مثال اگر مقاله‌ای با کلمه «کاروان» شروع شده و در ابتدای آن آرم حرف‌دار «ک» قرار دارد، کلمه مزبور نیز «اروان» نوشته شده است.^(۳)

ب) آرم‌های کوچک ساده: در برخی از شماره‌های مجله ایرانشهر، آرم‌های کوچک فوق‌الذکر، بدون وجود نقش‌های داخلی و تنها در یک کادر (اغلب) مربع شکل کوچک در اندازه‌های ۲×۲

سانتی متر چاپ می‌شدند. به جای نقش‌ها، تیتیر فرعی یا تیتیر دوم مطالب، در اندازه بسیار کوچک قرار داشت. به عنوان مثال سرمقاله شماره ۲ از سال دوم مجله ایرانشهر دارای یک تیتیر کلی «قسمت اجتماعی» است. در ذیل این تیتیر، تیتیر اصلی «معارف و معارف پروران ایران» قرار دارد و در سمت راست جمله‌های ابتدایی شروع مقاله کادر کوچک مربع قرار داشته که در داخل آن عبارت: «تاثیر معارف در مقدرات ملت‌ها»، نوشته شده است. (۴) نمونه‌ای دیگر از این گونه صفحه‌آرایی، مقاله‌ای با تیتیر «زن و زناشویی» است. تیتیر اصلی مقاله مزبور نیز در ذیل عنوان

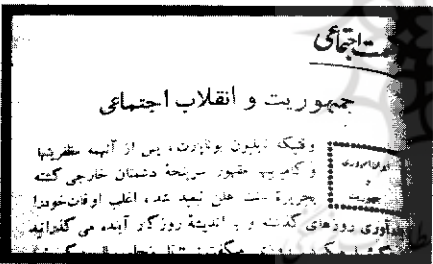

مجموعه تصاویر شماره ۶

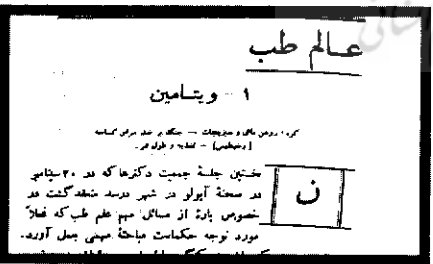

کلی «قسمت اجتماعی» قرار گرفته و در سمت راست عبارت: «زن در پیشگاه آفرینش»، نوشته شده است. (۵) البته گاهی کادرهای کوچک، در وسط

مقاله‌ها نیز قرار داده شده‌اند. از جمله در وسط مقاله فوق‌الذکر کادری (با همان مشخصات) قرار دارد که در داخل آن عبارت «زن و نفوذ او در مرد» وجود دارد. (۶) نمونه دیگری از آرم‌های مورد بحث، در ذیل ارائه می‌شود: (تصویر شماره ۷) البته در یک نمونه خاص، در داخل آرم به جای عبارت، یک حرف قرار گرفته است. حرف مزبور نخستین حرف از اولین کلمه آغازین مقاله است. اولین جمله مقاله چنین است: «نخستین جلسه جمعیت دکترها که در ۲۰ سپتامبر در صحنه آپولو در شهر درسدن منعقد گشت». (۷) حرف داخل کادر «ن» است: (تصویر شماره ۸) و جمله فوق چنین آغاز شده: نخستین جلسه جمعیت . . .

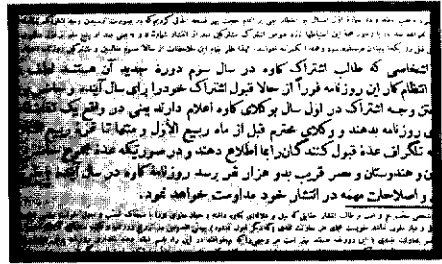

تصویر شماره ۷

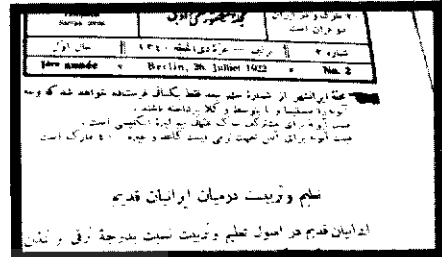
تصویر شماره ۸

آرم‌های متفرقه: علاوه بر دو دسته آرم‌های فوق، در برخی از شماره‌های مجله‌های فارسی‌زبان اروپا (تا سال ۱۳۰۴) آرم‌ها و نشان‌های متفرقه دیگری هم به چاپ می‌رسیدند. برخی از این

آرم‌ها شکل ثابتی داشتند. از جمله علامت نشانه انگشت دست به معنی توجه دادن به شروع مطلب یا تیتراها است که نمونه‌ای از آن در مجله کاوه چاپ شده‌اند، ملاحظه می‌شود: (تصویر شماره ۹)

نمونه چاپ شده در مجله ایرانشهر نیز از این قرار است: (تصویر شماره ۱۰) برخی دیگر آرم‌های متفرقه شرکت‌ها، موسسات مالی و تجاری، نقاشی و امثالهم می‌باشند که از جمله آنها می‌توان به موارد زیر در مجله کاوه: (تصویر شماره ۱۱) و در مجله ایرانشهر: (تصویر شماره ۱۲) اشاره کرد.

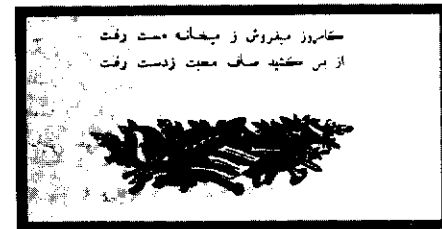

۲- عکس‌ها

مروری بر صفحه‌های شماره‌های مختلف مجلات فارسی زبان اروپا (تا سال ۱۳۰۵) بیانگر وجود تعداد زیادی عکس در هر شماره از آن مجلات است. تنوع موضوعی عکس‌های چاپ شده، این اجازه را به ما می‌دهد که عکس‌های مزبور را دسته‌بندی کرده و در مورد هر دسته به طور مشخص، بررسی مختصر داشته باشیم. در یک حالت کلی با توجه به اطلاعات و عکس‌های موجود، می‌توان آنها را به چند دسته به شرح زیر تقسیم‌بندی کرد:

عکس‌های مربوط به رجال: بیشترین تعداد عکس‌های چاپ شده در مجلات مورد بحث، عکس‌های با موضوع رجال و شخصیت‌های علمی، فرهنگی، سیاسی، هنری و اجتماعی می‌باشند. شخصیت‌های مزبور از بین ایرانی‌ها و خارجی‌ها انتخاب شده‌اند. از جمله رجال ایرانی که عکس‌های آنها در نشریات «کاوه»، «ایرانشهر» و «فرنگستان» چاپ شده‌اند، می‌توان

مجلات ایرانی که عکس‌های آنها در نشریات «کاوه»، «ایرانشهر» و «فرنگستان» چاپ شده‌اند، می‌توان

به:

سیدجمال‌الدین اسدآبادی (تصویر شماره ۱۳)،
 حسن نفیسی (مشرف الدوله) (تصویر شماره
 ۱۴)، امام قلی خان رئیس طایفه رستم در فارس
 (تصویر شماره ۱۵)، ادیب پیشاوری (تصویر
 شماره ۱۶)، میرزا حسین خان طاهرزاده (تصویر
 شماره ۱۷)، شیخ محمد خیابانی (تصویر شماره
 ۱۸)، میر محمدخان ورزنده (تصویر شماره ۱۹)،
 اشاره کرد.

عکس‌های خبری: مجله‌های فارسی زبان در
 اروپا، در هنگامی چاپ و منتشر می‌شدند که
 بحران‌های عظیم سیاسی، اجتماعی تمام دنیا را به
 لرزه درآورده بود در این میان اروپا، به عنوان کانون
 اصلی بحران‌ها (از جمله جنگ جهانی اول)، و
 رویدادها و وقایع آن، توجه روزنامه‌نگاران را به
 خود جلب می‌کرد. چاپ ده‌ها و صدها خبر،
 گزارش، مقاله و تحلیل از رویدادهای اروپا و
 دیگر کشورها و بالاخص ایران، جزء لاینفک
 نشریات مورد بحث این نوشتار، بودند. در این
 میان، به جهت غنابخشیدن به مطالب و مقاله‌های
 چاپ شده، تصاویر خبری متعددی نیز در لابه‌لای
 صفحه‌های آن نشریات گنجانده شدند. تصاویر که
 از رویدادها و وقایع جاری در دنیا (و نیز ایران) تهیه
 شده و تنها از نظری اطلاع‌رسانی و خبری به چاپ
 می‌رسیدند. از جمله این گونه عکس‌ها می‌توان
 مورد ذیل را ارائه کرد: (تصویر شماره ۲۰).

تصاویر ورزشی: یکی از موضوع‌های مورد توجه
 و علاقه گرداندگان نشریات فارسی زبان اروپا
 و به‌ویژه مجله ایرانشهر، ورزش و فعالیت‌های

تصویر شماره ۱۳

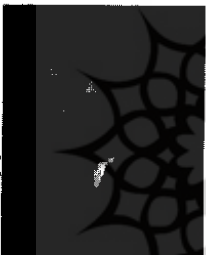
تصویر شماره ۱۵

تصویر شماره ۱۴

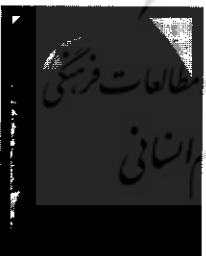
تصویر شماره ۱۷

تصویر شماره ۱۶

تصویر شماره ۱۹

تصویر شماره ۱۸

تصویر شماره ۲۰

ورزشی در ایران و دیگر کشورها، بود. گردانندگان آن مجله عقیده داشتند یکی از روش‌هایی که به پیشرفت اجتماعی ایران کمک می‌کند، ترویج ورزش در بین مردم و به‌خصوص جوانان و نوجوانان است. بدین لحاظ تعداد زیادی مقاله، گزارش و خبر در مورد رویدادهای ورزشی در آن مجله‌ها چاپ شدند و در همین راستا عکس‌های متعدد ورزشی نیز در کنار مقاله‌ها و گزارش‌های مذکور قرار گرفتند. عکس‌هایی از رویدادهای ورزشی در کشورهای دیگر و نیز از رویدادهای ورزشی در ایران با هم مروری بر نمونه‌هایی از آن عکس‌ها خواهیم داشت. عکس‌های ورزشی از

تصاویر شماره ۲۱

ایران: (تصاویر شماره ۲۱)

عکس‌های ورزشی از دیگر کشورها: (تصویر شماره ۲۲)

زنان: در این میان نکته بسیار جالب چاپ عکس‌های ورزشی از بانوان و زنان در مجله‌های «ایران‌شهر» و «فرنگستان» است. موضوع «زن» و «نسوان» یکی از مهم‌ترین محورهای مورد توجه گردانندگان آن مجلات محسوب می‌شد. در این چارچوب، چاپ عکس‌هایی از زنان در دستور کار مدیران آن جراید قرار گرفت. که گزیده‌ای از آنها را ملاحظه می‌کنید: (تصویر شماره ۲۳)

تصویر شماره ۲۲

رهاورد اجرای این خط‌مشی، چاپ عکس‌های جالبی با موضوع زن در مجله‌های مورد بحث است که نمونه‌هایی از آنها ارائه می‌شوند: (تصاویر شماره ۲۴ و ۲۵)

تصویر شماره ۲۳

عکس‌های آموزشی و علمی: چاپ این‌گونه عکس‌ها در خلال مقاله‌های آموزشی و علمی یا به‌طور جداگانه

به منظور اطلاع‌رسانی از وضعیت مدارس در ایران، صورت می‌پذیرفت: (تصویر شماره ۲۶)

عکس‌های تاریخی: اهمیت مباحث تاریخی در نزد نویسندگان مجله‌های کاوه و ایران‌شهر،

انگیزه‌ای برای چاپ عکس‌های تاریخی در آن مجله‌ها بود عکس‌های مزبور به دو دسته تقسیم می‌شوند: دسته اول عکس‌هایی هستند که با موضوع خیری، از وضعیت بناهای تاریخی تهیه و چاپ می‌شد که از جمله آنها می‌توان به نمونه زیر اشاره کرد. دسته دیگر از عکس‌های مورد بحث، عکس‌های با موضوع تاریخی و از منظر

تصویر شماره ۲۴
زریانو مولا
از زنان پارسی بمبئی

تصویر شماره ۲۵
محترم اسکندری، از
فعالان تربیت و آزادی زنان

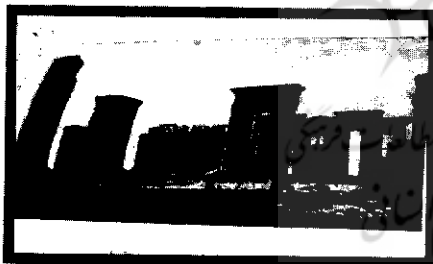
علمی-تاریخی بودند. در این میان البته نقاشی‌ها و عکس‌هایی از اسناد و مدارک تاریخی هم قرار می‌گیرند. به عنوان نمونه‌ای از این گونه عکس‌ها، موارد زیر ارائه می‌شوند. (تصویر شماره ۲۷)

عکس‌های جنگی: و بالاخره با توجه به فضای آن روزگار اروپا (جنگ جهانی اول و نخستین سال‌های پس از آن) طبیعی است که موضوع‌های مربوط به جنگ نیز توجه روزنامه‌نگاران را به خود جلب کند. در مجله‌های مورد بحث مقاله حاضر مقاله‌های متعددی همراه با عکس در رابطه با مسائل جنگی چاپ شدند.

تصویر شماره ۲۶

در مجموع با توجه به حجم بالای تعداد عکس‌های چاپ شده در مجله‌های «کاهه»، «ایرانشهر» و «فرنگستان»، می‌توان این نظر را صائب دانست که چاپ عکس، یکی از محورهای اصلی فعالیت مدیران جراید مذکور به شمار می‌رفت. تا قبل از آن در مطبوعات فارسی‌زبان

تصویر شماره ۲۷

(در داخل و یا خارج از کشور)، چاپ عکس در حاشیه مقاله‌ها و گزارش‌ها، به عنوان یک موضوع درجه دوم تلقی می‌شد. بدین لحاظ در خلال صفحه‌های مطبوعات ایرانی (از ابتدا تا جنگ جهانی اول) تعداد زیادی عکس و تصویر به چاپ رسیدند، لیکن آنچه که مجله‌های سه‌گانه مورد بحث را از دیگر مطبوعات قبل از آنها، متمایز می‌کند، محور قرار دادن چاپ عکس در آن نشریات، است.

ولی آیا عکس‌های مزبور تولید همان نشریات هستند؟ به تعبیری دیگر چه تعداد از حجم عکس‌های چاپ شده، توسط عکاسان مجله‌های مورد بحث، تهیه شده است؟ پاسخ به این سوال بسیار

مشکل است. تقریباً می‌توان گفت که هیچ‌یک از عکس‌های چاپ شده در مجله‌های فارسی‌زبان اروپا، تولید عوامل و دست‌اندرکاران آن مجله‌ها نیست. چنین پاسخی این امکان را به ما می‌دهد که فرض کنیم در آن نشریات هنوز یک بخش تخصصی به نام عکاسی و یک فردی به نام عکاس وجود نداشته است. بدین لحاظ عکس‌های چاپ یا برگرفته از نشریات اروپایی هستند یا عکس‌هایی هستند که از کتاب‌ها جدا شده‌اند. البته به نظر می‌رسد تعداد قلیلی از آنها (به‌ویژه عکس‌های چاپ شده با موضوع ایران)، عکس‌های یادگاری باشند که (مثلاً در ایران) به منظور دیگری تهیه شده ولی برای اطلاع و چاپ به مجله‌ها مورد بحث ارسال شده باشند.

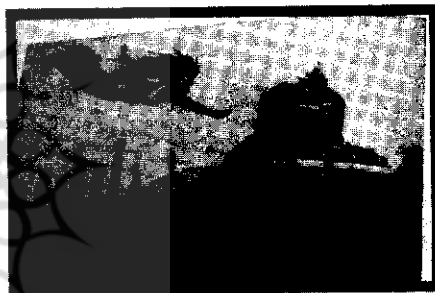
۳- نقاشی‌ها

قسمت دیگری از عناصر بصری و تصویری مجله‌های فارسی‌زبان اروپا، نقاشی‌هایی هستند که در آنها چاپ شده‌اند. منظور از نقاشی‌ها، عمدتاً تابلوهایی هستند که در توصیف وقایع و

رویدادهای تاریخی ترسیم شده و عکس آنها، به مناسبت چاپ مقاله، گزارش و یا خبری در مورد آثار باستانی ایران، همراه با آنها چاپ و منتشر می‌شدند. از جمله نقاشی‌های مزبور می‌توان به «شورای جنگی داریوش اول شاهنشاه ایران، در ۵۲۱ سال قبل از میلاد»^(۸)، «نمونه فرش بهار کسری»^(۹)، «نادرشاه»^(۱۰)، «شاه‌عباس»^(۱۱) اشاره کرد. چند نمونه دیگری از این‌گونه نقاشی‌ها در ذیل ملاحظه می‌شود: (تصویر شماره ۲۸ و ۲۹) در برخی موارد نقاشی‌هایی نیز از شخصیت‌های تاریخی همچون اردشیر بابکان،^(۱۲) زردشت^(۱۳) و ولتر^(۱۴) نیز در مجلات مزبور دیده می‌شوند. در یک مورد خاص نقاشی از طرح یک اختراع در آلمان، در مجله ایرانشهر چاپ شد.

۴- کاریکاتورها

برخلاف دیگر اشکال تصویری که به تعداد زیادی در صفحات نشریه‌های مورد بررسی چاپ شده‌اند، به جز چند مورد، خبری از چاپ

تصویر شماره ۲۸

تصویر شماره ۲۹

کاریکاتور در آنها نیست. از میان معدود موارد مزبور، می‌توان به کاریکاتور مقابل اشاره کرد: (تصویر شماره ۳۰) علت بی‌توجهی گردانندگان آن جراید به مقوله کاریکاتور، معلوم نیست و این موضوع سبب به وجود آمدن نقص جدی در آن نشریات شده است.

۵- نقشه، جدول و ...

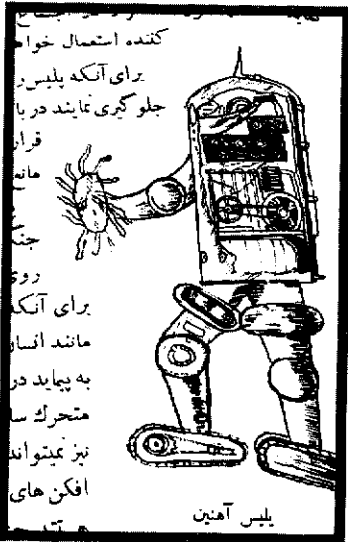
علاوه بر موارد فوق‌الذکر، چاپ نقشه، جدول و موارد مشابه دیگر، در مجلات فارسی‌زبان اروپا، رایج بود. مجله کاوه از دیگر چاپ نقشه‌های جغرافیایی و جنگی، غنی است. نمونه‌هایی از این‌گونه تصاویر پیش روی است: (تصویر شماره ۳۱) در شماره اول مجله ایرانشهر

نقشه بنای یک ساختمان تئاتر دیده می‌شود. چاپ جداول مربوط به آمارهای اقتصادی و نیز چاپ جدول و صفحات شطرنج از جمله دیگر تصاویری هستند که در مجله «کاوه» وجود دارند.

جمع‌بندی نهایی

تصویر و عناصر مختلف تصویر در یک مجله، جزء لاینفک جاذبه‌های آن مجله است. علاوه بر ابعاد زیبا شناختی و جذابیت‌های خاص بصری، تصاویر می‌توانند حاوی اطلاعات ذی‌قیمتی از محیط پیرامونی خود، پدیدآورندگان آنها و نیز ابعاد ناگفته از زندگی شخصی و اجتماعی انسان‌ها باشند. به همین جهت، استفاده از تصویر (اعم از نقاشی، عکس، آرم، نقشه، نمودار و امثالهم) در مطبوعات ایرانی

از سال‌های دور و تقریباً از همان زمان پیدایش روزنامه در ایران، شروع شده و به مرور زمان، افزایش یافت. چنین روند طبیعی در برخی از برهه‌های زمانی و به وسیله تعدادی خاص از جراید و مجله‌ها، دچار تحول و جهش شگرفی شد. مطبوعات فارسی‌زبان اروپا، به وجودآورنده یکی از همین تحول‌ها در روند استفاده از عناصر تصویری در مطبوعات فارسی‌زبان، بودند. استفاده منظم، گسترده و کاملاً حساب‌شده گردانندگان آن مجلات از تصویر در نشریات خود، حکایت از تحولی جدی در موضوع «عناصر تصویری در مطبوعات ایران»، می‌کند. آرم‌های پرشکوه و

پلیس آمین

تصویر شماره ۳۰

تصویر شماره ۳۱

تالیفی، آغازگر صفحه‌های مجلات «کاوه» و «ایران‌شهر» هستند. این موضوع به نوبه خود، گویای سلیقه و خواست مدیران آن دو مجله، در استفاده از عناصر تصویری در نشریه خودشان، است. بدین ترتیب «عکس»، «نقاش»، «نقشه» و امثالهم جایگاه ویژه‌ای پیدا می‌کنند از سویی دیگر علاوه بر تعداد زیاد عکس‌ها، تنوع و گستردگی موضوعی عکس‌های چاپ شده در مجلات مورد بحث نیز بسیار جالب توجه است. عکس‌های خبری، ورزشی، عکس‌های مربوط به زنان، رجال و... حکایت از ذهن باز و تصویرگرایی مدیران آن مجلات می‌کند. بدیهی است یکی از مهم‌ترین عوامل چنین پدیده‌ای را باید تاثیر مطبوعات اروپایی بر گرداندگان آن مجلات، قلمداد کرد. تحت تاثیر مطبوعات اروپایی، مدیران نشریات «کاوه»، «ایران‌شهر» و «فرنگستان» که هر سه در قلب اروپا چاپ و منتشر می‌شدند، به اهمیت تصویرگرایی و استفاده از عکس‌ها پی برده و تلاش کردند به نحو احسن از روش در پربارتر نمودن جراید خود استفاده کنند. رهاورد تلاش آنها، حجم بزرگی از عکس‌ها و تصاویر خبری و غیر خبری هستند که به نوبه خود اطلاعات زیادی را به خوانندگان آن مجلات در زمان چاپ و انتشارشان یا در زمان حاضر، ارائه می‌دهند.

پی‌نوشت:

- ۱- مجله کاوه، ش ۱، س ۱، ۱۸ ربیع‌الاول ۱۳۳۴ ق، ص ۳.
- ۲- از جمله روزنامه ایران در سال ۱۲۸۸ قمری و نیز جریده روح‌القدس.
- ۳- از جمله: ر. ک: مجله ایران‌شهر، ش ۶، س ۴، اول شهریور ۱۳۰۵، ص ۱
- ۴- همان، ش ۲، س ۲، ۲۴ میزان ۱۳۰۲، ص ۱
- ۵- همان، ش ۱۱ و ۱۲، ۲۷ اسد ۱۳۰۳، ص ۷۲۳
- ۶- همان، ص ۷۲۷
- ۷- همان، ش ۷، س ۴، اول مهر ۱۳۰۵، ص ۴۹۷
- ۸- همان، ش ۱، س ۱، ۶ سرطان ۱۳۰۱، ص ۱۲
- ۹- همان، ش ۹، س ۱، ۲۷ حوت ۱۳۰۱، ص ۲۳۶
- ۱۰- همان، ش ۲، س ۲، ۲۴ میزان ۱۳۰۲، ص ۱۶۴
- ۱۱- همان
- ۱۲- مجله ایران‌شهر، ش ۱، س ۲، ۲۵ سنبله ۱۳۰۲، ص ۵۷
- ۱۳- از جمله: ر. ک: مجله فرنگستان، ش ۱۱ و ۱۲، مارس و آوریل ۱۹۲۵، ص ۵۲۳
- ۱۴- از جمله: ر. ک: مجله کاوه، ش ۷، نمره ربیع‌الثانی ۱۳۳۹ ق، ص ۶